

Макроекономіка

Міхал Габріель ВОЗНЯК

**ЕКОНОМІЧНІ ВИПРОБУВАННЯ ПОЛЬЩІ
У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ****Резюме**

У світі інтеграції та глобалізації, якому притаманна доволі велика швидкість і легкість обороту величезних капіталів та інформації, необхідних для прийняття раціональних рішень, реальні та регуляторні процеси в Польщі дедалі більше залежать від того, що відбувається у світовій економіці. Однак конвергенція економічного розвитку вимагає швидкого поширення наукомістких економічних моделей. Ці процеси, однак, асоціюються як зі зростанням ризику економічних починань, так і з економічною безпекою людей із меншою здатністю до адаптації. Протидія негативним наслідкам глобалізації та європейської інтеграції можлива завдяки якісній адаптації людського капіталу. Водночас зростають акумулятивні можливості польської економіки, ефективність інвестицій у фізичний капітал, модернізація традиційного сектору, пов'язана зі створенням нових робочих місць через поширення інформації та телекомунікативних технологій і розвиток економічної інфраструктури сектору малого та середнього бізнесу, сільських територій та житлових будинків.

Усунення бар'єрів, що ускладнюють реалізацію вищезазначених об'єктів через ринковий механізм, було б недостатнім для наукомісткого економічного розвитку. Таким чином, необхідна державна політика, спрямована на підтримку, раціоналізацію, створення ринкового механізму, розви-

© Міхал Габріель Возняк, 2007.

Возняк Міхал Габріель, професор, д-р, кафедра прикладної економіки, Академія економіки м. Кракова, кафедра економічної теорії, Університет м. Жешува, Польща.

ток підприємств та інновації. Для гарантії її зв'язку з ринковим механізмом і раціональності усунення загроз глобалізації, політика повинна базуватися на довготерміновій глобальній стратегії, сконцентрованій на збільшенні продуктивності, розвитку людського капіталу й економічно виправданій і прийнятній для суспільства соціальній нерівності.

Ключові слова

Глобалізація, регіоналізація, європейська інтеграція, «нова економіка», економічний розвиток, економічна політика, економічне співробітництво.

Класифікація за JEL: O4, O52.

1. Вступ

Надзвичайна важливість міжнародної взаємозалежності в моделюванні економічного розвитку країни в сучасному світі є результатом поширення глобальної схильності до лібералізації економіки. Це особливо помітно позначилося на різних соціально-економічних процесах:

- прискорений розвиток міжнародної торгівлі, виражений зростанням її частки у створенні ВВП різних країн;
- зростання ролі потоків міжнародного капіталу у формі зовнішніх позик, прямих іноземних і портфельних інвестицій;
- домінування і постійне зростання ролі міжнародного співробітництва в глобальній економіці у сфері виробництва й розповсюдження товарів масового вжитку, в контролі ресурсів, що є стратегічними для економічного розвитку, розвиток наукових та технологічних ідей, які формують нові технології, таким чином впливаючи, крім усього іншого, на капітал, енергетику, продукти харчування, медицину та безпеку довкілля;
- домінуюча роль міжнародного розповсюдження продуктів, технологічних і управлінських інновацій, патентів, інформації як такої, інформаційних технологій у моделюванні економіки і суспільства;
- інтенсифікація людських потоків і масова еміграція освічених людей з менш розвинутих країн до більш розвинутих та до міжнародних корпорацій, у тому числі міжнародних людських потоків між розвинутими країнами в науковій, консалтинговій та інших сферах;

- зростання та вирішальний характер, у багатьох випадках щодо національної економіки, ролі економічних і політичних механізмів для регіонального регулювання, що є логічним стосовно інтенсифікації економічно та політично-орієнтованих інтеграційних процесів, які відбуваються на всіх континентах та лімітують межі й обсяги автономії національних регуляторних механізмів;
- регуляторні функції міжнародних економічних організацій глобального впливу (СОТ, МВФ, Світовий Банк) та інших міжнародних організацій – загальних чи спеціалізованих, таких як ООН, МОП, ФАО, що нав'язують поведінку для своїх учасників.

Взаємозалежність країн у світлі цих процесів приводить до деяких порівнюваних переваг. З іншого боку, отримане в результаті зростання взаємозалежності між країнами та різний рівень часток у збільшенні прибутку від міжнародної спеціалізації, порушують питання про максимізацію шансів і мінімізацію загроз глобалізації не лише для зростання економіки та обмеження відставання в розвитку, а й для зростання економічної безпеки країн, що розвиваються, у тому числі відчутного зростання добробуту їх громадян.

Бурхливі зміни у світовій економіці за останні 25 років є причиною вищенаведених процесів. Ці зміни позначилися як на глобальній економіці, так і на окремих країнах, які в різній мірі потрапили під прес стандартизації продукції, споживання, регуляторних механізмів, ціннісних систем та стилів життя. На фоні цих нових економічних і соціальних загроз на мікро- та макроекономічному рівнях, як наслідок, виник надто високий рівень змін, який часто перевищував адаптивні можливості величезної кількості суб'єктів та різні адаптивні можливості окремих країн щодо подолання випробувань і проблем глобалізації, включно з інформаційною та телекомунікативною революцією. Незважаючи на те, що процеси трансформації ринку тривали більше 15 років, включаючи ненабагато менший період інтегративних спроб, що супроводжувались освоєнням стандартів глобалізації, польське суспільство досі відкрите до цих загроз.

Неочікуване економічне зростання 1990-х спостерігалось в США раніше, ніж у ЄС, особливо коли 20-річний період феноменальної економічної експансії Китаю, країн Південно-Східної Азії, включно з Індією, значно підвищують ризик неусунення відставання в розвитку польської економіки. Послідовність Лісабонської стратегії [9], яка була спрямована на пришвидшення процесів поширення інновацій, що впливають з інформаційної та телекомунікативної революції, не вирішила проблем ЄС протягом останніх 5 років, не беручи до уваги деяких його членів, які відставали від лідерів глобального капіталізму. Хоча наявні факти характеризують спільний європейський ринок як повільний, дехто, почуваячись комфортно, заявляє, що він є стабільним з точки зору економічного зростання. Це зростаючо-негативне відставання в розвитку для ЄС також негативно впливає і на Польщу, яка з моменту її прийняття до ЄС досі залишається під впливом

нормативно-правового регулювання ЄС. Потрібно нагадати, що умови конвергенції, визначені в Маастрихтському договорі, покликані вимагати повільне економічне зростання. Окрім цього, економіки країн-членів ЄС затиснуті в рамках бюрократичного регулювання *acquis communautaire*. Питання, яке постає в даній ситуації: чи стратегія розвитку не містить недоліків Лісабонської стратегії та придатна для економічного зростання, який би міг усунути можливе відставання в розвитку для Польщі? На мою думку, ключем для вирішення проблеми відставання в розвитку є відповідна стратегія, яка повинна фокусуватися на стимулюванні зростання продуктивності компаній, придбанні людського капіталу і справедливій соціальній нерівності, яка досягається через конкурентний економічний порядок, підсилений інструментаріями економічної політики, пов'язаної з логічними механізмами вільного ринку.

2. Джерела інтенсивного економічного зростання в умовах глобального капіталізму

Теоретичні моделі неокласиків та новітні теорії економічного зростання стверджують, що інтенсивний економічний розвиток є результатом прискорення процесів інновацій і зростання продуктивності [18; 25; 27]. Обидві ці результуючі інтенсивного економічного розвитку є результатом дуже поширеної схильності до застосування знань на роботі та тільки в чітко визначених місцях. Швидке поширення наслідків інформаційної та телекомунікативної революцій, які тривають більш ніж 25 років завдяки лібералізації, регіональна інтеграція ринків та інші процеси глобалізації поставили питання: чи виникла уже «нова економіка», яка не відображає загальноприйнятих парадигм теорії? Однак після оприлюднення результатів локальних фінансових криз 1990-х рр. виявилось, що «нова економіка» вписується в старі парадигми, хоча її процеси мають деякі відмінні риси. Вона відрізняється від традиційної економіки швидкістю, широтою і більш загальним використанням знань на практиці. Це означає, що концепція наукомісткої економіки краще відображає зміст так званої «нової економіки». Експансія наукомісткої економіки приводить до створення всеохоплюваної економічної структури, з якої виникають інформаційні й телекомунікативні технології, що використовуються та впливають на всі галузі економіки, а це призводить до більшого рівня продуктивності праці та ВВП на душу населення. Постійне зростання рівня продуктивності праці в галузі ІКТ виникає як результат досягнень позитивного зовнішнього ефекту економічної діяльності [17], у тому числі швидкого скорочення витрат, обробки інформації та часу її передачі, відповідно, через зменшення асиметрії інформації, що сприяє раціоналізації ринку. Водночас прискорення зростання ВВП є результатом швидкого та

динамічного поширення інформаційних технологій і телекомунікативних мереж в економіці не більше, ніж таке ж поширення в галузі ІКТ.

Традиційна економіка, що базується на звичайній фізичній праці, не може конкурувати з наукомісткою, навіть незважаючи на її прибутковість. Ось чому виробництво товарів та послуг, які виготовляли переважно традиційно – вручну, припинило бути конкурентоспроможним. Нині такі працівники повинні добре володіти вміннями, необхідними для роботи на комп'ютеризованих робочих місцях. Реаліями країн, що розвиваються, є те, що обидва їх людські робочі ресурси і більше того – їх якість – є недостатніми для вимог нової економіки.

Брак інформації та телекомунікативна революція, поряд з прогресом поширення її інноваційної експансії наукомісткої економіки, є наслідком численних проблем як для країн, що розвиваються, так і для ринків, які лише розпочинають свою трансформацію. Спробою розв'язання цієї проблеми є консенсус, затверджений у рамках Вашингтонської доктрини (1989). Ця доктрина говорить, що приватизація, лібералізація та макроекономічна стабільність створюють сприятливий клімат для іноземних інвестицій, які приносять із собою нові технології, доступ до іноземних ринків, нові робочі місця та збільшують доступ до фінансових ресурсів¹ [5]. Доктрина, однак, базується на спрощеній моделі ефективного ринку, що не був придатний для постсоціалістичних країн навіть у масштабі часу життя цілого покоління. Загальновідомо, що ринок, який ефективно функціонує, не може бути створений одразу. Ось чому будь-які спроби драматичних та швидких дій щодо ліберизації економіки та впровадження специфічних інституцій для розвитку ринку не означатимуть, що люди без досвіду в цій справі зазвичай стоять лише на позиціях протекціонізму і роками підтримують постулат, що пасивність приносить зиск; вони теж здатні визначити сприятливі альтернативи для вибору, ризикувати чи взяти відповідальність за активність у новому швидкоплинному середовищі. Сьогодні ми всі здивовані тим фактом, що розвиток вимагає соціальної трансформації, і раптові зміни швидше спричиняють втрату соціального капіталу – особливо важливий виробничий фактор сучасних економік не був узятий до уваги Вашингтонським консенсусом.

Соціальний контекст не можна ігнорувати у будь-якій стратегії чи економічній політиці через його передумови для економічної безпеки громадян. Його порушення призводить до соціальних шоків, постійного зростання вимог популістичних груп, соціального напруження, ерозії влади та репутації її політики, якнайменше, її неефективності, навіть коли все логічно пов'язано і відбувається для добробуту в довготерміновій перспективі розвитку.

Порівняно низький рівень економічного зростання разом з наявним технологічним відставанням створюють можливості для прискорення цього

¹ Вашингтонський консенсус базується на так званому золотому стандарті англосаксонського капіталізму.

зростання. Для усвідомлення цього економіки, що розвиваються, повинні бути здатними нагромаджувати, успадковувати та засвоювати як знання, проекти, ідеї, засоби, організаційні рішення, так і найбільш розвинуті технології, розроблені у високорозвинутих країнах. Відтоді як експансія наукоміської економіки застосовується спочатку та, насамперед, до сектору послуг, оскільки він є початково є нематеріальним за своєю природою, його розвиток призводитиме до швидшого процесу конвергенції, ніж розвиток традиційного сектору. Експансія наукоміської економіки вимагає розвитку людського капіталу, що прирівнюється до інформаційної та телекомунікативної революції. Брак цього капіталу унеможливить прискорені нагромаджувальні процеси наукоміської економіки.

Ліквідація відставання в розвитку, однак, не повинна бути розірвана з конвергенцією традиційного сектору та його складовими в моделі країни. Це створює необхідність шляхом заміни збільшити ефективність інвестицій у фізичний капітал, щоб зробити можливим прискорення розвитку в даному секторі, використовуючи як здобутки ІКТ, так і кращі умови для праці, незважаючи на приріст праці та продуктивності в ІКТ-секторі.

На жаль, результати економетрії для Польщі показують, що вклад TFP (сукупна факторна продуктивність) до потенційного ВВП недостатній. TFP відповідала приблизно за половину ВВП у 1990–1995 рр. Поряд зі зниженням економічного рівня TFP її участь у створенні ВВП також знизилась, оскільки в 1996–2000 рр. вона була вже меншою, ніж 20% [31]. Прогнози, що базувалися на однакових економетричних моделях для періоду 2003–2008 рр., також припускають, що внесок TFP до ВВП залишиться доволі низьким – на рівні приблизно 37% [32]. Беручи до уваги той факт, що в більшості країн ЄС-15 внесок TFP становить 60% зростання ВВП, а в США навіть більше ніж 87%, тобто порівняно з показниками TFP для країн ЄС із середнім чи високим ВВП на душу населення, рівень загальної продуктивності в Польщі майже втричі менший. Легко помітити, якими складними та важкими для розв'язання є проблеми подолання відставання в розвитку.

Вищенаведені факти і прогнози показують, що навіть дуже швидкий розвиток ІКТ сектору не дасть вагомого внеску до рівня приросту економіки протягом багатьох років. У країнах, що лідирують в ІКТ-розвитку, таких як США, Фінляндія, Канада, Швеція, Великобританія, інвестиції в цей сектор сягали навіть 10% ВВП у 1999 р., в той час, коли у Польщі вони становили лише 1,9%. Той факт, що участь інвестицій в ІКТ у ВВП і досі принаймні в п'ять разів нижча в Польщі, ніж у країнах-лідерах, незважаючи на фактичне її збільшення, чітко показує, що її внесок у приріст економіки є ще досі низьким.

Перед тим як Польща досягне рівня показників TFP вищого, ніж у високо розвинутих країнах, головним джерелом ліквідації відставання в розвитку залишаються ті, хто пов'язаний зі створенням нових робочих місць та зменшенням безробіття в традиційних секторах з подальшою можливістю освоєння інформації та телекомунікативних інновацій, розроблених за кор-

доном. Потрібно пам'ятати, що продуктивність у традиційному секторі є значно меншою, ніж в ІКТ-секторі. Хоча модернізація традиційного сектору через проникнення ІКТ збільшить внесок сумарної продуктивності до ВВП, країни, що створюють ІКТ, матимуть сприятливіші показники внеску TFP в ВВП, і, як наслідок, будуть виділяти більшу частину ВВП на розвиток ІКТ-сектору. Таким чином, якщо конвергенція повинна бути процесом, що приводить до зрівняння рівнів розвитку для лідерів протягом певного періоду часу, роблячи повний цикл Кондратьєва (1950–1960-х років), то країни, що розвиваються, повинні прагнути досягнення показників наукомістких економік, включаючи ІКТ-сектор, що є відповідним до цих економік у моделі країни. З іншого боку, ліквідація чи зменшення відставання в розвитку може стати міражем.

Головними перешкодами на шляху до ліквідації відставання в розвитку досі є високий рівень розпорошення нових технологій у традиційних секторах, порівняно з моделями країн та досягненнями участі ІКТ у ВВП за цими моделями країн у найкоротший період. Проблемами, які постають у світлі цих факторів та тих, що їх стосуються, є бар'єри нагромадження ІКТ в Польщі та розвиток внутрішнього ІКТ-сектору. Також виникає питання щодо такої динаміки розвитку наукомістких економік, яка дає можливість зростання і продуктивності, і конкурентоспроможності, не впливаючи на економічну безпеку.

Дії спрямовані на макроекономічну стабільність економіки, метою яких є низька інфляція, збалансовані національні фінанси, зовнішній баланс економіки, який, поза сумнівом, принесе позитивні результати для економічного зростання, особливо в довгостроковій перспективі. Вони, однак, не приведуть до досягнення постійної конкурентної переваги місцевих підприємств та економіки загалом у міжнародному вимірі, коли їх не будуть підтримувати глибокі структурні зміни на мікроекономічному рівні. Звичайно ж, не очікується, що структура економіки, яка трансформується, як і структура її ринку, навіть після 15 років адаптивних процесів зможе бути такою ж зрілою та ефективною, як економіки розвинутих країн. Навіть якщо б трапився такий прецедент, ринок має бути спроможним до генерування вищого загального продуктивного рівня TFP до того, щоб гарантувати ліквідацію відставання в розвитку. Звідси й випливає потреба в стратегічній важливості урядового втручання через використання інституційної та мікроекономічної політики. В Польщі, як і в інших постсоціалістичних країнах, процес створення економічної та інституційної інфраструктури, що задовольняє вимоги ефективних ринків, далекий від завершення. Недорозвиненість цієї інфраструктури може призвести до технологічної пастки та маргіналізації в глобальній економіці.

Для використання переваг розвитку наукомісткої економіки з метою ліквідації відставання в розвитку та більшої економічної безпеки Польща повинна заздалегідь створити зрілу фізичну інфраструктуру, розвинути інституції, які зміцнять вплив технологічного процесу на все вищеперераховане, поліпшать якість людського капіталу. Тільки після того, як TFP зросте,

можливе переслідування успіху розвинутих країн набере своєї сили, як у традиційних секторах, так і в ІКТ-секторах. Ця взаємозалежність між зростанням продуктивності праці в двох групах цих секторів розмежовує використання низького рівня економічного розвитку та технологічну відсталість для прискореного розвитку. Для використання цієї переваги потрібна, передусім, акумуляція фізичного та людського капіталу, що зробить можливим аллокацію ресурсів відповідним шляхом для розвитку економіки та інституційної інфраструктури, сприятливої щодо збільшення продуктивності, розвитку людського капіталу та виправданої соціальної нерівності.

Постсоціалістичні країни, у тому числі Польща, успадкували незбалансовано-розвинуту економічну структуру (не підходящу для вимог відкритих ринків), драматично низькі здатності до освоєння технологічних інновацій внутрішньою економікою та бізнесом, брак фінансового капіталу, низький рівень інституційної готовності суспільства та політиків, у тому числі виробничого сектора, для освоєння наукоміської економіки, незадовільне знання англійської мови, грубе управління та витратну обов'язкову вартість праці від централізовано-планової економіки. Хоча можна спостерігати відчутний прогрес у багатьох секторах, він не зміг усунути бар'єри для розвитку наукоміської економіки протягом 15-річного періоду трансформації. Трансформаційні процеси та відповідна макроекономічна політика успішних урядів призводять до дорогих та важкодоступних позик, надмірних податків, непомірної розтрати робочої сили (17–20% – рівень безробіття протягом 2000–2005 рр.), знецінення соціального капіталу (корупція, брак соціальної довіри, особливо до державної політики, загальне відчуття соціальної несправедливості тощо). Наприкінці 1990-х рр. у Польщі було серйозне зниження рівня економічної активності та занепад інвестиційного клімату. Не було жодних симптомів поліпшення в цій сфері і протягом 1998–2002 рр. Бізнесове середовище, особливо його інституційний і легальний аспект, створює чимало бар'єрів, що перешкоджає розвитку технологічностіких підприємств (особливо СМП-сектору) [34]. Ці бар'єри були (та в багатьох випадках ще є) серед інших численних формальностей та відносно високої вартості реєстрації фірм, податкового та трудового регулювання, несприятливого для інновацій, порівняно високого рівня вартості соціального страхування, бюрократії та низької ефективності судів, проблем інтелектуальної власності та захисту її прав, неефективної діяльності патентних бюро, впровадження нематеріальних прав власності серед учених та наукових працівників.

Новітня теорія економічного зростання доводить, що довгострокові інвестиції в людський капітал збільшують продуктивність, генерують вищі доходи для працівників, підприємств та навіть країн, проте в меншій мірі, ніж інші інвестиції, загрожують втратою робочих місць; підсилюють засади демократії та обмежують впливи популістичних ідеологій, поки просувають входження внутрішньої економіки до глобальних потоків нової економіки, яка базується на інформаційних та телекомунікативних технологіях (ІКТ). Освіта також має високу цінність не лише у вимірі інтелектуального капіта-

лу, що підвищує продуктивність праці її власника та його співробітників, а також для особистого розвитку, не обов'язково пов'язаного з економічними перспективами.

3. Ресурси людського капіталу Польщі та розвинутих країн

Вже в 1990-х рр. приблизно 20% ВВП розвинутих країн було спрямовано на створення та поширення знань, 10% з яких йшли на офіційну освіту, 5% на позаробочі тренінги, що фінансувалися роботодавцями, та 3–5% ВВП на ДР (дослідження та розвиток). Це означало, що створення знань залишається найбільшою інвестицією у високорозвинутих країнах. Однак витрати на створення та поширення знань, які є джерелом інтенсивного рівня економічного зростання, не дуже великі, на відміну від витрат на трансформацію їх у продукт, послугу та експорт. Це доведено високим внеском продуктивності та ефективності праці в рівень розвитку ВВП.

На основі показників індексів порівняльних витрат на поширення знань, Польща перебуває на середньому рівні країн ОЕСР. Згідно з даними, опублікованими Центральним статистичним управлінням у 2000 р., загальні витрати приватного та державного сектору на освіту не перевищували 10,6% ВВП² [22]. Незважаючи на все це, є причини стверджувати, що частка ВВП у витратах бізнесового сектору на освіту в позаробочий час є меншою ніж, у високорозвинених країнах. Беручи до уваги той факт, що ВВП на душу населення щодо купівельної спроможності в 2 чи 4 рази менше в Польщі, ніж у високорозвинених країнах, можна зробити висновок, що сектор поширення знань значно недоінвестований. Витрати державного та приватного сектору на науку є драматично низькими. В 1991 р. частка витрат на ДР у ВВП не перевищувала 1,08%, систематично зменшувалась до 0,59% в 2004 р. та була приблизно в 3,3 рази меншою, ніж у середньому в ЄС. Вона тільки наближається до 66,8 дол. на душу населення, тоді як середні витрати на ДР в ЄС – 493,1 дол. [2]. Повинно бути наголошено, що показники ледве коливаються навколо критичного рівня бюджетного фінансування субсектору ДР, яке становить 0,4–0,6% ВВП і тільки покриває витрати на виживання дослідницьких центрів та центрів розвитку. Нікчемні результати інновацій ДР субсектору пов'язані також з несприятливими моделями витрат, оскільки 38% цих витрат спрямовані на базові дослідження, непрямым чином пов'язані з винаходами. Водночас 54,5% цих джерел є з бюджетними. Коли ми візьмемо до уваги той факт, що індустріальний сектор має незначні ресурси інновацій (0,26% ВВП), що банки пропонують надмірні відсотки позик на інновації, пов'язані з інвестиціями, допоміжні

² З яких: частка витрат з центрального бюджету – 1,2%, територіальних місцевих бюджетів – 4,2% та домогосподарств – 5,2%.

програми, які скасовуються, що є брак систем, які стимулюють поліпшення освоєння закордонних технологій, не повинно дивувати, що кількість патентів на 100 громадян у Польщі значно нижча, ніж у високорозвинутих країнах, наприклад, середній показник винаходів у Польщі – 0,6, тоді як у ЄС він – 2,6. Додатково, частка компаній, що впроваджують інновації в Польщі (17%) в 4 рази нижча, ніж у ЄС-15 (51%) у 2000 р.

Кількісні показники ресурсу людського капіталу обмежені показниками освіти, що в 2000–2003 рр. були вражаючими для Польщі. В багатьох випадках вони були вищого рівня, ніж у високорозвинутих країнах. Винятково високу динаміку можна було помітити, починаючи з 1995 р. В 1995 р. приблизно 500 тисяч навчалось, у 2003 р. цей показник досяг рівня 1950 тисяч. Це зростання в 4 рази означає, що число людей, які навчаються, на 10 тисяч населення становить 459 чоловік у Польщі. В 2001 р. цей показник становив 105 чоловік – більший у Польщі, ніж у середньому в ЄС-15. Тільки Фінляндія (540) випередила всіх, відстаючи лише на 100 чоловік від США [23]. Відповідно до такого незвичайного зростання кількості студентів після 1995 р. в Польщі кожен другий громадянин у віці 19–24 років навчається, тоді як в країнах ОЕСР – кожен третій. Також, показники середньої освіти у віковій групі 15–19 є вищими у Польщі, ніж у країнах ОЕСР: відповідно 96% та 82%. Проте показники середньої та вищої освіти серед працюючого населення є все одно нижчими в Польщі, ніж у країнах ОЕСР, через неефективність бази державної освіти в централізовано планових економіках та повна відсутність сектору приватної освіти. Ось чому рівень освіти працюючого населення на університетському рівні в Польщі протягом 2002 р. становив тільки 12%, в той час коли в країнах ОЕСР – 23%. Рівень середньої освіти серед дорослого населення теж нижчий у Польщі, ніж у країнах ОЕСР, та становить відповідно 31% та 39% [29]. На жаль, ці показники здебільшого визначають віддачу від внеску в розвиток людського капіталу.

Це все і є доказом того, що Польща досі залишається на стадії екстенсивного розвитку людського капіталу. Швидше зростання кількості людей з вищою та середньою освітою призводить до регресу в якості, відповідно до надмірної диверсифікації освітнього рівня та неспівпадіння напрямків навчання з практичними потребами. Низька якість людського капіталу в Польщі є наслідком суспільної ментальності щодо ставлення до роботи, що було успадковано від централізованої планової економіки та шокового періоду трансформації. Люди, які звикли до патерналізму та роками не мали індивідуальної відповідальності за власне майбутнє, оскільки їх вели авторитарні механізми управління та маргіналізовані суворими правилами ринку і диким капіталізмом, вважають свою економічну безпеку доволі низькою. Поки вони переконані, що їхня власна діяльність не впливає на їхню життєву ситуацію, їхнє почуття безпеки не може бути поліпшено. Фактори, що сприяють відчуттю низької безпеки, включають високий ризик втрати робочого місця, зниження здоров'я, нестабільність заробітку відповідно до змінного економічного клімату та загроз насильства з боку бідних.

Синдром набутої безпорадності став уже одним із типів негативного людського капіталу, що спрямований проти підприємницьких позицій. Це неправда, що бідні люди є лінивими, найчастіше вони працюють важче, ніж ті, в кого краще матеріальне становище. Бідність, передусім, – це результат потрапляння до спіралі бідності. Наслідком цього часто є недостатність харчів, погане здоров'я, обмежені можливості для освіти дітей, особливо вищої, що призводить до погіршення умов існування сім'ї. Невдача щодо контролю однієї частки дуже скоро перетворюється на лінощі. Синдром набутої безпорадності є результатом цієї спіралі, яка призводить до бідності, яку успадковують нащадки. Групи людей, позбавлені відчуття безпеки, соціально відкинуті, добре сприймають популістські ідеології, які перешкоджають економічній та політичній безпеці та призводять до народження таких же людей.

Основний потенціал людського капіталу великою мірою змарнований у Польщі. Це підтверджує той факт, що кожен з п'яти громадян працездатного віку залишається безробітним. В той час, поки середній рівень зайнятості в працездатному віці становив 65,1% у країнах ОЕСР, у 2002 р. в Польщі він був лише 45,8% [15]. Кваліфікована робоча сила також великою мірою бере участь у цьому непомірному марнуванні робочої сили. Масштаби цього марнування можуть ще протягом багатьох років залишатися на високому рівні, навіть при демографічному збільшенні робочої сили воно зменшиться лише на дві третіх протягом 2006–2010 рр., порівняно з поточним 5-річним періодом. Кількість випускників університетів, які виходять на ринок робочої сили, значно збільшать наплив, безпрецедентний рівень у 3 млн в польській історії в той час, коли кількість випускників лише літніх шкіл досягне 2,2–2,5 млн чоловік. Такий непомірний потік освічених, амбіційних, молодих людей дає хороший шанс для стимуляції економічного зростання, поліпшення як якості життя, так і модернізації традиційних секторів, та розвитку наукомісткої економіки. Щоб використати всі переваги цих величезних ресурсів людського капіталу, має бути створено хоча б 2 млн нових робочих місць до 2010 р. та інші 3 млн до 2015 р., тоді як решта повинна бути залучена на вже наявні, але модернізовані робочі місця. Якщо це відбудеться до закінчення поточної декади, безробіття збільшиться до 25%, що становить близько 1 млн людей із вищою університетською освітою. Беручи до уваги ці дані, важко не погодитись з думками деяких політиків та експертів, які стверджують, що рівень природного безробіття є та буде в майбутньому на рівні 8–10%. Така ситуація перешкоджає як ширшому використанню людського капіталу, так і зменшенню відставання в розвитку Польщі. Ці перспективи навіть можуть стати доволі віддаленими, коли рівень безробіття буде гармонізований через еміграцію найбільш освічених, здорових та ділових людей до країн ЄС та Північної Америки. Такий витратний та шкідливий для конвергенції сценарій зменшення безробіття є цілком можливим, оскільки симптоми марнування потенціалу людського капіталу вже існують протягом останніх років. Рівень безробіття серед освічених людей зростає. Люди з вищою освітою становили 3,9% від загальної зареєстрованої кількості безробітних в 2002 р.,

тоді як у 1995 р. вони становили лише 1,5%. Так, рівень безробіття в групі освічених людей зріс протягом цього часу з 3% до 8,2%, тоді як у країнах ОЕСР він у середньому становив 4,7% [29]. Варто й вказати на те, що рівень безробіття серед людей із середньою та середньою спеціальною освітою був у 2,5 рази вищий та досягав 21%, тоді як у країнах ОЕСР він становив 6%.

Такий високий рівень безробіття означає, що основна частина знань, набутих у Польщі, знецінена, тоді як інвестиції в освіту майбутніх безробітних – це тільки витрата коштів. Існують й інші напрямки спрямування інвестицій у людський капітал у фактичні кошти, окрім безробіття. Вони є результатом значної диференціації оплати праці згідно з чинними міжнародними умовами лібералізації ринку та наявних ефективних механізмів оцінки праці. У світлі цього та за найвищого рівня безробіття в Європі доступ Польщі до ЄС призведе до суттєвих втрат найкращих та найбільш освічених, здорових та здатних до ризику людей, і не тільки серед безробітних. Симптоми цього феномену вже спостерігалися лише після кількох місяців членства Польщі в ЄС.

Недостача людського капіталу також була виявлена трансформаційними процесами, що відбуваються. Нові відхилення були накладені на наявну стару посткомуністичну поведінку. Систематичні зміни призвели до наступних втрат соціального капіталу, оскільки вони були невіддільними від зростання соціальної нерівності, корупції та ліквідації певної інституційної корпоративної бази (наприклад кооперативи, профспілки, репутація державної політики). Дані, опубліковані ЄВРОСТАТОМ, показують, що різниця в доходах у Польщі є обмеженою, оскільки показник середнього доходу 20% найбагатших та найбідніших людей такий же, як середній у ЄС. Повинно бути наголошено, однак, що такі синтетичні обмеження соціальної нерівності, як і коефіцієнт Джині, не мають головної діагностичної цінності, оскільки вони не можуть бути використані для оцінки коштів та прибутків, ефекту від прибутків та нерівності власності, оскільки вони не враховують інші типи нерівності. Однак гіпотеза втрати інтелектуального капіталу через втрату соціального виглядає достатньо можливою. Показник середньої зарплати між 10% найвищої та найнижчої заробітної плати з вересня 1993 р. зріс від 4,93% до 7,76% [19] у жовтні 2002 р. Водночас кількість людей, які живуть на межі чи за межею біологічно мінімуму виживання, подвоїлась і становила 11% населення протягом 1996–2001 рр. Зменшення показника відношення мінімальної заробітної плати до середньої з 44% в 1995 р. до 33% в 2003 р. є також тривожним феноменом, тому що в результаті відсоток людей, що отримують заробітну плату, нижчу від прожиткового мінімуму, зріс до 57%. Концентрація заробітної плати на нижчих рівнях та її зменшення, що спостерігалось, призвела до краху правила оплати з вартості праці. З поваги до цього Польща легко характеризується як країна з найвищими показниками соціальної нерівності в Європі. Тільки Італія має вищий рівень нерівності оплати.

Іншими показником зростання соціальної нерівності, повертаючись у XIX ст., є практика робочих відносин у новоствореному приватному секторі з одночасним зниженням державних соціальних послуг, майже повним зникненням дешевого житла, скасування їх будівництва та одночасним розвитком будівництва дорогих споруд для багатих людей і масової корупції.

Головним продуктом описаних вище процесів є маргіналізація основного та зростаючого у відсотковому відношенні населення з гіршим доступом до знань та інформації, неможливість до трансформації їх у капітал та життєва культура, що розвивається, з уже успадкованими рисами, непридатними для наукомісткої економіки. Очевидним є те, що цей феномен закриває можливості розвитку для соціальних груп, на які він поширюється.

Процес зростання соціальної нерівності супроводжується одночасною інтенсифікацією зрівнювальних вимог та популярним несхваленням державної соціально-економічної політики. Хоча висока оплата для стараних робітників, у тому числі й успішних підприємців, є загальноприйнятною, проте 93% вищезгаданого населення в Польщі більше турбується про велику різницю в доходах та власності, тоді як 83% відмовляються приймати наявну різницю в оплаті.

У світлі високої інтенсифікації зрівнювальних умов польського суспільства поряд з одночасним зростанням соціальної нерівності, відсутності політики створення нових робочих місць та раціональної міграційної політики гіпотеза про спадаючий рівень використання людського капіталу здається доволі реальною.

Обмежені акумулятивні можливості польської економіки і той факт, що більша половина населення досі є несвідомою щодо ролі знань у процесі роботи, обмежують зростання продуктивності та рівень зменшення відставання у розвитку. Коли, з іншого боку, економічна політика та ринкові інституції не в змозі створити сприятливі умови для збільшення наукомісткої продуктивності і ми не вивчаємо дуже поширену практику використання знань, ми зіткнемося з проблемою зростання відставання в розвитку та серйозною соціальною напруженістю.

4. Пропозицій щодо економічної політики

Згідно з теорією, довготермінове економічне зростання як похідна набору продуктивності складається з розвитку інтелектуального капіталу, соціального капіталу та відносного капіталу [1; 3; 7; 10; 23; 36]. Це – незважаючи на внесок фізичного капіталу та ресурсів робочої сили в створення економічного зростання, що має свої обмеження, визначені можливим акумульованим рівнем та рівнем зростання ресурсів робочої сили.

Хоча польська економіка характеризується низьким рівнем акумулювання (20,8–18,9% в 2000–2003 рр.) та існуванням величезного запасу невикористаних ресурсів робочої сили (у відсотковому відношенні професійно активні люди в продуктивному віці становлять 45,9%), шляхи підтримання високого рівня економічного зростання повинні вимагати розвитку активних знань, а в економіці – можливості освоєння його ресурсів та наступної мультиплікації людського капіталу фінансуванням продовження освіти працівниками. Це означає, що показники високої економічної стабільності зростання є внутрішніми. Проте обставини реальної сфери не можуть забезпечувати достатніх попередніх умов для стабільності інтенсивного економічного зростання, оскільки вони характеризуються швидкістю та важкістю прогнозування змін (технологічних, політичних, цінової нестабільності енергетичних джерел, що є результатом конфліктів на Близькому Сході, заможності в Китаї та іншими шоками, спричиненими достатніми змінами в обмінному курсі валют чи надто повільним економічним розвитком у найбільших країнах ЄС).

Для достатнього передбачення та стабілізації інтенсивного економічного зростання внутрішніх факторів, що стосуються сфери регулювання, повинні також братися до уваги. На жаль, глобальний досвід показав, що додаткові ринкові механізми з пріоритетами та інструментами мотивації стратегії зростання часто не дають бажаних результатів. Мотивація стратегії зростання спрямована на фактори попиту чи пропозиції з такими часовими рамками, які часто загрожують економічній дестабілізації через часові обмеження і виявляються неспроможними створювати нові робочі місця в масштабі економічної та соціальної важливості для зменшення безробіття. Причинам, які в даних стратегіях взаємодіють із попитом та пропозицією, дуже часто не надають належного значення. Для врахування цього необхідно прямо заохочувати економічні рішення зацікавлених сторін через збільшення продуктивності. Тільки завдяки збільшенню продуктивності й незмінності попиту та пропозиції можливе постійне зростання попиту та зменшення безробіття можуть бути гарантовані, оскільки це підсилить збільшення конкурентоспроможності. Коли, однак, очікування зростання в попиті є песимістичними, то про підтримку наявної схильності до інвестування не може бути й мови. Це рівнозначно неможливості економіки створювати нові робочі місця. Проте фактори зростання попиту не можна ігнорувати.

Може виникнути ілюзія, що відтоді, як неокласики запропонували прогресуючу конвергенцію щодо рівня економічного зростання та прибутків через відкриту економіку без урядового втручання, то результат уже можливий через два покоління будь-де, в тому числі в Польщі. На практиці ж успішна ліквідація відставання в розвитку спостерігалась лише в кількох країнах, де уряди діяли свідомо [11] щодо інституційних інновацій, інфраструктурних інвестицій, освіти, науки та технології, спрямованої на «наздоганяння».

Ризиковані результати неефективності механізмів державного регулювання не можуть бути непоміченими [35]. Ліквідація відставання в розвитку не може бути ідентифікована як втручання, що бере початок у кейнсіанській традиції, а її теоретичне визнання, у свою чергу, сягає теорії внутрішнього розвитку. Фокусувати економічну політику на аспектах попиту є невинуватим в умовах глобального капіталізму. Її джерела, в принципі, є поза сферою урядового втручання, а це означає, що навіть попит, який стимулює уряд, не обов'язково має бути спрямованим на внутрішнє виробництво. Проте лібералізація ринків, визначена процесом глобалізації та європейської інтеграції, є в опозиції до неї. Це стосується обох факторів – як виробництва, так і споживання товарів.

Економічне втручання, спрямоване на підтримку логічних ринкових механізмів, досі залишається в рамках економічної політики. Корпоративна соціальна відповідальність є очевидною необхідністю в даному випадку. Однак для ефективності політика, спрямована на виконання, повинна відповідати рамкам даної логіки. В іншому випадку, економіка загалом, у тому числі індивідуальні компанії, можуть втратити конкурентоспроможність, що руйнує шанси на ефективність цієї політики. Єдиним припустимим рішенням є соціальна політика, що схвалює економічно виправдану нерівність доходів та власності, які базуються на соціальних уступках.

Не можна забувати і про те, що за умов глобального капіталізму інструменти досягнення цілей економічної політики національними урядами включають: раціоналізацію втручання в ринок та виробництво в місцях, де він не функціонує, регулювання підтримки інституційних та інфраструктурних вимог для ефективної конкурентоспроможності, зменшення асиметричності інформації, популяризацію підприємництва, розвиток фінансових ринків, лібералізацію ринку робочої сили, більшу свободу в торгівлі, розвиток ресурсів людського капіталу в масштабі, що задовольняє потреби в ліквідації відставання в розвитку наукомісткої економіки, створюючи інвестиційний клімат для кращого її освоєння, прийняття ІКТ та стимуляцію розвитку інституційного середовища, що підтримуватиме інновації з метою розвитку внутрішнього ІКТ-сектору протягом тривалішого періоду, ніж у більш розвинутих країнах. Всі вищеперераховані втручання повинні бути систематизованими та цілісними за своєю суттю. Для досягнення цього необхідно включити їх у загальне бачення економічного розвитку, що реалізується через продуктивно орієнтовану стратегію (E), економічно виправдану та соціально прийнятну соціальну нерівність (SN) та розвиток інтелектуального капіталу (RKI). Ця тривимірна стратегія (E+SN+RKI) повинна брати до уваги дуалістичну природу сучасної економіки. Її подвійний дуалізм стосується як матеріальної, так і нормативно-правової сфери³.

³ Дуалізм реальної сфери виражається кооперацією: економіки, заснованої на традиційних технологіях та управлінні, а також нової економіки, заснованої на інформаційних технологіях, Інтернеті та інтелектуальному капіталі. Подекуди дуалізм законодавчої сфери пов'язаний зі співіснуванням ліберальної ринкової економіки та управлінням (як на державному, глобальному, так і для Польщі на рівні союзу).

Ми повинні пам'ятати, що обмеження економічної політики лише створенням ринку, його стабілізацією та, в деяких випадках, його підсиленням через мотивацію зростання, трактується як припустиме та навіть як підтримка нерівності, що зростає не тільки у власності та прибутках, а також як швидкий розподіл благ, отриманих від економічного зростання, – тільки на користь найбагатшому прошарку суспільства. Проте традиційна соціальна політика та її відповідне законодавство суперечить ліберальній економічній політиці та вимогам глобального капіталізму. Поза сумнівом, вона висвітлюється як дефіцит утворювального фактору, додаткових коштів від економічного зростання, меншого доходу та промислової ефективності, довготермінового знецінення телеграфних платіжних доручень ВВП. Це все якраз і є викликами новій соціальній політиці.

Той факт, що збалансування економічного зростання лише за допомогою нерівності⁴ прибутку та власності є доволі складним і вимагає задоволення умов, досі не до кінця визначених теорією економіки, не може слугувати причиною для скасування пошуку такого варіанту економічної стратегії, який би враховував потребу в зменшенні нерівності, що є економічно не виправданим та не прийнятним для суспільства. Ми повинні пам'ятати, що справедлива нерівність приймає зростання як мету та зміст спроб економічної дійсності доти, поки вони поліпшують індивідуальний добробут. Вони також допомагають піднятися соціальному та людському капіталу і, як результат, – інтелектуальному капіталу, обмежуючи непродуктивні популістські спроби та марнування інтелектуального капіталу.

⁴ В соціально орієнтованих економіках справедлива нерівність відрізняється від рівного розподілення основних товарів [21]. Більш радикальний лібералізм підкреслює те, що рівності ресурсів [8], рівності правил лібералів [16] та рівності легальних та політичних угод буде достатньо. Визначальною умовою для справедливої нерівності в розподілі прибутку та власності є інституційне середовище. Так, підвищення добробуту багатих поліпшує ситуацію загалом, принаймні не погіршує ситуацію найбільш вразливих. Цей підхід, однак, підкреслює рівність ресурсів, але не пояснює результат вільних дій [26] – для чого збільшувати ресурси. Матеріально заснований добробут не відображає справді змістовного життя. Дія індивіда вважається настільки відповідальною, наскільки вона гарантує відповідальну дію для наступних поколінь [12; 13; 14]. Брак адекватних мір несправедливості, що дає змогу порівнювати її різні виміри з різними життєвими вимірами не виправдовує зменшення відповідальності за рішення, які стосуються критеріїв справедливого розподілу. На практиці це може бути охоплено достатньою та прийнятною мірою соціальної нерівності. Вартість людського капіталу оцінюється згідно з прибутком та коштами, які мають відношення до справедливого економічного розподілу [6]. Цей метод не бере до уваги, однак, відповідальність за тих, хто не має можливості брати участі у виробничому процесі. Проте індекс, що підтверджує цінність людського капіталу, потрібно теж брати до уваги. Дослідження в цій сфері проводили: Міхал Габріел Возняк, Лукаш Яблонський, Ришард Болонек, Діаріуш Фірц («Людський капітал та інтелектуальний капітал як визначники економічного зростання та обмеження соціальної нерівності», дослідження департаменту прикладної економіки, Краків, Університет економіки, 2006).

Розвиток людського капіталу дає вихід новим талантам, що забезпечує енергію та вміння, які роблять свій внесок до динаміки зростання підприємств, та через них і до цілої економіки. Стратегія трансформації знань у капітал вимагає, передусім, нової освітньої стратегії. Недостатньо лише сфокусувати систему освіти на суміжних, вже існуючих знаннях та системі науки для збагачення знань загалом. Також необхідно приділяти увагу як практичному значенню знань, так і можливостям їх освоєння. Ось чому виникає потреба для ширшої співпраці між освітою та практикою, а також потреба до популяризації механізмів, що можуть приводити в дію таку співпрацю. Деякі механізми потрібні як для демонополізації шкільної освіти, так і для створення механізмів конкуренції між школами та співпраці в освітньому процесі в усьому суспільстві між усіма владними структурами, неприбутковими та бізнесовими організаціями.

Найбільша соціальна та економічна зміна, що базується на інтелектуальному капіталі, буде зміною в знаннях та їх формі, змісті, розумінні їх функцій та відповідальності, їх ролі в продуктивності та в тому, що необхідно для освіченої людини, щоб бути носієм людського капіталу.

Дуалістичний характер сучасної економіки повинен відображатися в напрямку економічного зростання. Це означає, що стратегічні пріоритети повинні базуватися на двох компонентах економіки, тобто на секторі нової економіки, заснованій на використанні нових знань, та секторі традиційної економіки, що використовує ресурси наявних, вже експлуатованих знань.

З поваги до традиційного сектору, запропонована стратегія вимагає стимуляції розвитку ФСК (фонд статутного капіталу) сектору, сільських територій, житлових будинків та технічної інфраструктури.

Стимулюючи розвиток визначених компонентів традиційного сектору, необхідно збільшувати можливість економіки до використання ресурсів робочої сили та зменшувати високе безробіття. Ці пріоритети можуть допомогти зменшити бідність, обмежити нерівності в доходах бізнесу й регіонів між сільськогосподарськими господарствами та їх працівниками, між міськими та сільськими мешканцями для кращого використання місцевих фізичних і людських ресурсів.

З поваги до нової економіки, з іншого боку, це означає експансію галузей з найбільшими зовнішніми ефектами економічної діяльності та зростання глобальної продуктивності. Ось чому все зводиться до можливості швидкого збільшення частки сектору ІКТ у ВВП, інвестицій у науку, освіту та інші елементи соціальної інфраструктури, важливих для розвитку людського та інтелектуального капіталу, котрі, як і прямі іноземні інвестиції (ПІІ), роблять здебільшого інтернаціональні корпорації (ТНК).

Реалізація зазначених пріоритетів, однак, стикається з напруженістю щодо можливостей акумулювання економіки та суспільства. Неокласична теорія економічного зростання показала, що оптимальний рівень акумулювання фізичного капіталу з точки зору максимізації соціального добробуту –

так званий золотий рівень акумулювання [20] – становить приблизно 1/3 ВВП, але, беручи до уваги інвестиції в освіту та науку, він повинен становити не менше 60% ВВП. На жаль, Польща має один з найнижчих рівнів інвестицій у фізичний капітал серед країн ЄС та суттєво відмінний від країн Азії та Латинської Америки, що розвиваються, та непомірно низький рівень інвестицій у науку. Можливе збільшення схильності до заощаджень не обов'язково означає, що інвестиції в фізичний капітал повинні зростати та будуть вкладені в підприємствах з подальшою перспективою зростання конкурентоспроможності та прибутковості виробництва. Недостатньо лише створити сприятливі умови як для зростання домашніх заощаджень, так і для інвестицій просто в будь-що. Йдеться про заощадження, інвестовані в збільшення продуктивності, та краще використання наявного інтелектуального капіталу, тобто у сфери з найбільшими зовнішніми ефектами економічної діяльності.

Дуже важливим компонентом урядової стратегії, спрямованим на збільшення схильності до заощаджень, є зменшення негативних заощаджень державного сектору економіки, що є результатом високого та тривалого зростання безробіття, а також і непродуктивних урядових витрат.

Заощадження домогосподарств можуть доповнюватись іноземними заощадженнями в рамках, визначених обсягом допустимого дефіциту поточних загальних об'ємів міграції. Метою є створення ситуації, де підприємства – внутрішні та іноземні – мають можливість та готові інвестувати в ІКТ та інші сфери, які підсилюють зростання наукових ресурсів і використання наявного людського та інтелектуального капіталу.

Ліберизація фінансового ринку, інтеграція в ЄС та глобальні тенденції створюють перспективи для обмеження бар'єрів для заощаджень домогосподарств завдяки динамічному потоку прямих іноземних інвестицій. Важливою є і взаємозалежність між обсягом прямих іноземних інвестицій та поширення знань. Теоретичні докази підкріплюються експериментами, які показали, що вони особливо активні в секторі високих технологій та в галузях з високим рівнем насиченості економік знаннями. Витрати на оплату праці стають менш вагомими для прямих іноземних інвестицій. Важливість таких факторів, як кваліфікація, продуктивність праці, адміністративна ефективність та прозорість законодавства, на підйомі. Рівень людського капіталу досі залишається головним показником нашої можливості до копіювання та освоєння складних технологій.

Коли потоки прямих іноземних інвестицій утруднені міжнародними корпораціями, поширення кваліфікації, технології та організації можуть мати місце, впливаючи на поширення ефективності праці на окремі підприємства та на поширення доступу до іноземних ринків як результат копіювання моделей поведінки іноземних підприємств. Більші надії щодо зростання потоків прямих іноземних інвестицій за допомогою цих і нових технологій повинні покладатися на доступ Польщі до ЄС. Проте це не буде автоматичним процесом. Глобальна статистика показує, що в місцях з легкодоступною

кваліфікованою робочою силою, розвинутими ринковими інституціями, зростанням інвестицій у технічну та соціальну інфраструктуру, стабільною та конкурентоспроможною фіскальною політикою, порівняно з іншими сусідніми країнами, можливий успіх у цій сфері.

Суттєвою умовою для потоків прямих іноземних інвестицій у Польщу є стабільна урядова політика, яка базується на довготерміновому баченні продуктивних ресурсів, що реконструюються, зменшенні податків та інфляції, що гарантує швидке економічне зростання і, як наслідок, приводить до підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Низьке акумулювання можливості польської економіки, слабкі потоки прямих іноземних інвестицій, недорозвиненість ринку, слабкість людського та інтелектуального капіталу, неприйнятна економічна політика позначилися на умовах життя в старомодній країні, що є лише додатком до наукоміської економіки з її майбутніми загрозами економічній безпеці громадян.

Низькі показники відвідування школи серед сільської молоді є характерними для Польщі. Без масштабного поліпшення кваліфікації молоді ефективної модернізації сільського господарства не буде досягнуто, оскільки підтримка сільськогосподарських підприємств сільськогосподарськими субсидіями ЄС, у тому числі таких же з державного бюджету, можуть лиш незначно зменшити обсяги бідності.

Іншим важливим показником людського капіталу є добробут та здоров'я суспільства. Їх стан та поліпшення залежать не лише від обсягів бідності, бюджетних витрат та податків, спрямованих на охорону здоров'я. Недооцінюється і профілактика хвороб у здоров'ї нації, так само як і популяризація культури та етики здорового способу життя. Будь-які зміни стосовно людей у сфері популяризації соціальної політики, культури та етики здорового способу життя, знань екологічних та фітосанітарних стандартів тощо не можуть бути досягнутими без першочергового заохочення освітньої системи.

5. Вступ до ЄС та експансія наукоміської економіки

Поширення Інтернету, глобалізація, інтеграція та ліберизація глобальної економіки є, поза сумнівом, процесами, що ведуть до капіталізації знань у глобальному масштабі. Через ці процеси знання як економічний товар можуть бути використані різними установами. Однак люди – носії людського капіталу – повинні їх створити. Кожна країна, що інвестує в людський капітал, тим самим вкладає кошти в її економічний розвиток. Однак ці кошти отримують фірми, здатні до передачі знань з менш розвинутих країн, у більшості випадків, міжнародним корпораціям та більш розвинутим країнам,

де є найбільш ділові, здорові та здатні до ризику працівники. Ліберизація потоків робочої сили до спільного європейського ринку та наявні тимчасові бар'єри зайнятості, які на практиці застосовуються до некваліфікованої чи менш кваліфікованої робочої сили з нових країн-членів ЄС, роблять внесок у фактичну міграцію працівників між різними країнами, приносячи позитивні зовнішні ефекти економічної діяльності для країн-реципієнтів кваліфікованої робочої сили. Це – незважаючи на інвестиції в людський капітал серед країн із високим рівнем безробіття та низькими трудовими доходами, коштами, коли знання та вміння, здобуті завдяки ним, не можуть бути використані для мобілізації ресурсів у вітчизняній економіці. Брак людського капіталу в міграційній політиці ЄС з урахуванням переміщення коштів, створених цим капіталом, чи переміщення частини прибутків до країни його походження, є серйозною перешкодою для збільшення вигод членства в ЄС та ліквідації відставання в розвитку найбідніших країн-членів.

Вступ Польщі до ЄС є результатом надій політиків та суспільства як на пришвидшення процесів побудови економіки, що базується на продуктивності та знаннях, так і на прискорення процесів конвергенції. Однак коли ми поглянемо на ефективність чинної політики ЄС щодо зближення регіонів та країн Східної Європи, тоді потрібно зазначити, що ці процеси є доволі заплутаними та складними для реалізації. На думку Болдріана та Канови, в більшості країн ЄС процеси зближення та розходжень не мають місця. В 1960-х рр. європейські економіки зближувались по 2% на рік. В наступні періоди ці процеси ще більш ускладнилися. Проте всім структурним фондам вдалося лише збалансувати негативні результати членства в спільному [11] ринку ЄС Португалії, Греції та Іспанії. Членства в ЄС недостатньо для того, щоб зупинити процеси розходження та розпочати зближення. Маастрихтські критерії ж передбачають стабільне, проте повільне економічне зростання. Тому невинно, що відставання в розвитку між Західною Європою та США збільшилось протягом 20 останніх років. Дві системи цінностей діють у ЄС, тобто рейнський та англосаксонський капіталізм. Нові члени зі Східної Європи приносять до ЄС різне ставлення до роботи та держави, що зменшує якість людського капіталу. Водночас точаться дебати про зменшення добробуту ЄС та уніфікацію податкової системи. Результируючий антагонізм не передбачає нічого доброго для ліквідації відставання в розвитку між ЄС та США. Бюрократизація економіки інституціями ЄС не є підходящим методом для поширення нової економіки. Лісабонська стратегія в її припущенні спрямована на ліквідацію відставання в розвитку протягом 15 років від США за допомогою експансії наукомісткої економіки. Зараз США і досі розвивається швидше.

Для підсумку вищезазначених коментарів щодо зовнішніх передумов зростання польської економіки, потрібно наголосити, що у світі інтеграції та глобалізації, де величезні капітали та інформація, необхідні для прийняття раціональних рішень, обертаються легко та з шаленою швидкістю, реальні та регуляторні процеси в Польщі дедалі більше залежать від того, що відбувається у світовій економіці. Однак деякі країни розвива-

ються краще, ніж інші, але не через те, що вони є членами ЄС чи слухняно виконують поради та пропозиції міжнародних організацій, а тому що вони володіють кращим чи гіршим людським капіталом та економічною політикою, за допомогою якої можуть краще та вчасно використовувати переваги економічного співробітництва та ініціативи, інструментами, які захищають їх суспільства від надмірних коштів деяких об'єктивних процесів світової економіки. Таким чином, як результат зростання конкурентоспроможності в глобальному та інтегрованому світі, вимагається координація спільних зусиль центральної та локальної влади, корпоративних установ та громадян, спрямованих на прийом викликів конкурентоспроможності, реструктуризації, технології, експорту, фіскальних та монетарних, що є результатом зовнішніх передумов економічного розвитку індивідуальних економічних підрозділів та Польщі.

Література

1. Barro R. J., Sala - i - Martin X. (1997), *Technological Diffusion, Convergence and Growth*, «Journal of Economic Growth», no 2.
2. Bartosik M., *Działania systemowe rządu na rzecz wzrostu innowacyjności gospodarki z udziałem sektora B+R, Materiały na seminarium RSSG przy Prezesie RM na temat «Procesy innowacyjne w polskiej gospodarce» odbytego dn. 15 kwietnia 2005 r.*
3. Becker G., Murphy K., Tamura R., (1990), *Economic Growth, Human Capital, and Population Growth*, «Journal of Political Economy», vol. 98, no. 5, pp. 145–149.
4. Boldrin M., Canove F., (2001), *Inequality and convergence in Europe's regions: reconsidering European regional Policies*, «Economic Policy. A European Forum», No. 32, p. 247.
5. Castells M., (1986), *High technology, world development and the structural transformation: The trends and debate*, «Alternatives», nr 11, s. 297–342.
6. Dobija M., (2000), *Human Resource Costing and Accounting as a Determinant of Minimum Wage Theory*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków, no. 553
7. Doepke M., de la Croix D. (2001), *Inequality and Growth: Why Differential Fertility Matters*, UCLA working paper.
8. Dworkin R. M., (2000), *Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality*, Cambridge (Massachusetts).
9. Guerrieri P., Maggi B., Meliciani V., Padoan P., (2005), *Technology Diffusion, Services and Endogenous Growth in Europe. Is the Lisbon Strategy Still Alive*, BEER paper» May no. 2.

10. Fajnzylber P., Lederman D., Loayza N. (2002), *What Causes Polent Crime?*, «European Economic Review», nr 7, pp. 1323–1357.
11. Frejman Ch. (1989), *New Technology and Catching Up*, «The European Journal of Development Research», nr 1, p. 85–99.
12. Ioannes Paulus PP II, (2003), *Centisimus Annus (1 May 1991)*, *Libreria Editrice Vaticana*
13. Ioannes Paulus PP II, (2003), *Laborem exercens (14 September 1981)*, *Libreria Editrice Vaticana*.
14. Ioannes Paulus PP II, (2003), *Sollicitudo rei socialis (30 December 1987)*, *Libreria Editrice Vaticana*.
15. Kabaj M. (2004), Jak utworzyć 2 miliony miejsc pracy do 2010 r.? Elementy strategii promowania zatrudnienia. W: Tworzenie nowych miejsc pracy. Raport nr 47 RSSG, Warszawa, p. 25.
16. Nozick R., (1974) *Anarchy, State and Utopia*, Basic Books, New York.
17. Pohjola M. (2001), *Information, Technology, Productivity and Economic Growth*, Oxford University Press, pp. 11 – 12.
18. Mankiw N.G., Romer D., Weil D.N. (1992), *A Contribution to the Empirics of Economic Growth*, «Quarterly Journal of Economics», May, pp. 407–437.
19. *Pensje coraz bardziej zróżnicowane* (2004), «Rzeczpospolita», 14 września, no 216 (6899).
20. Phelps E. S., (1961) *The Golden Rule of Accumulation. A Fable for Growhmen*, «American Economic Review», vol. LII, September, pp. 638–644.
21. Rowls J. (1971), *A Theory of Justice*, Cambridge, Massachusetts.
22. *Rocznik Statystyczny GUS* (2003), Warszawa, tab. 4(237) s. 254 i tab. 22(586), p. 602. [Statistical Yearbook, Polish Statistical Office, Table. 4 (237), p. 254 and Tabl. 22 (586), s. 602]
23. *Rocznik Statystyczny GUS* (2003), Warszawa 2003, tab. nr 1 (579), p. 636 i tab. nr 6 (602) p. 645 [Statistical Yearbook, Polish Statistical Office, Table. 1 (579), p. 636 and Tabl. 6 (602), s. 645.
24. Romer P., (1990) *Endogenous technological change*, *Journal of Political Economy*, no. 98.
25. Romer P (1986)., *Increasing Returns and Long - Run Growth*, «Journal of Political Economy», nr 94.
26. Sen A., (1999), *Development as Freedom*, New York, Alfred A. Knopf.
27. Solow R. (1956), *A Contribution to the Theory of Economic Growth*, «Quarterly Journal of Economics», nr 70.

28. Solow R. M. (1957), *Technical Change and the Aggregate Production Function*,» Review of Economic and Statistics», September, t. 39.
29. *Uwaga na grupę ryzyka*, (2004) «Rzeczpospolita» 15 września, nr 217 (6900).
30. Ulrich P., *Integrative Economic Ethics – Towards a Conceptions of Socjo – Economic Rationality*, in: Kozłowski P. (2000), (red.), *Contrmporary Economics Ethics and Business Etics*, Springer, Berlin.
31. Welfe W., Florczak W., Sabatny L. (2001), *Ekonometryczne modelowanie postępu technicznego, jego elementów i źródeł*, w: *Ekonometryczny model wzrostu gospodarczego*, ed. W. Wele, Wyd. UŁ, Łódź, pp. 124–128.
32. Welfe W., (2004) *A Medium – Term Forecast for Poland up to 2008. Strong Recovery Follows*, Paper submitted of the Project LINK, N. York, November.
33. Woźniak M. G., (2004), *Wzrost gospodarczy. Podstawy teoretyczne*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków, s. 164–194.
34. Woźniak M. G., (2005), *Rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce a wzrost gospodarczy. Doświadczenia lat dziewięćdziesiątych i perspektywy*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków, rozdz. III–IV.
35. Woźniak M. G., (1993), *Kierowanie. Rynek. Transformacja. Bariery stabilizacji*, IBR, Kraków.
36. Zak P. J., Knack S., (2001), *Trust and Growth*, «The Economic Journal» April, p. 295–321.

Стаття надійшла до редакції 1 листопада 2006 р.